

ф. м. у. ш. м.
Баврски
Манах Амт.

IV

W

Колико мучит
толико репр. и т. д.

МОНАХ ТЕОДОСИЈЕ

Као у свим епохама, у средњем веку оригиналне црте једном књижевном делу не даје само нечији талент, већ даје и време. Најзначајнији српски писац из последње деценије XIII и из прве деценије XIV века — које обележавају пресудан момент у судбини српске средњовековне књижевности и уметности, каогод и државног живота и опште културе — монах Теодосије је колико личност толико репрезентант једног историјског тренутка. Продирањем у византијске области и преносом престонице из Раса у Окопље краљ Милутин није мењао само државне границе, већ и друштвене обичаје, и није проширивао само област своје земље, него и њен културни живот и духовне видике. Оженивши се царевом ћерком, младом принцезом Симонидом, он престаје ратовати са остарелом и високо цивилизованом Византијом, да би се користио њеним не само материјалним, него и духовним богатством. Није вероватно да ће се икад знати шта је за његове владе учињено у области световне архитектуре и сликарства по цитаделама, по градовима, трговима, и која су световна књижевна дела читана по владалачким и властeosким дворцима; зна се само да је он подигао и обновио више од тридесет цркава и манастира, у којима је израђено неколико хиљада слика и предмета од племенитог метала и драгоцених тканина. Идући за владарем, сувремени архиепископи Јевстатије II и Сава III обновили су спаљену Жичу, чију су Спасову цркву декорисали новим фрескама, а архиепископ Никодим реформисао монашки живот и, у Пећи, подигао цркву св. Димитрија и, на архиепископском имању у Лизици, цркву св. Саве. Нови монашки нараштаји, формирани у Светој Гори, са великом радозналешћу су

136
Bela

слушали
пустиња
витешке
Велико
„оно ш
мужаст
оданде
Саставл
штво, м
св. Пе
Домент
изража
писним
То они
Никола
цркву
ни сти
главни
темељи
фријам
тога не
Је
рођења
средње
реда.
слути,
је Теод
1262—
сова,
препи
нашио
стекао
зио је
тир С
Савин
и арх
карст
Гору,
хилан
њем -
кодим
одула
Хила
чијој

13 в. Нур...
до...
нај...
равно

иуно свейвншо
слеленаша

слушали о чудесним животима и подвизима светитеља и
пустипњака, а љубитељи ратова, млади бољари, радо читали
витешке романе и ратне приче — роман о Александру
Беликом и повест о Троји — или, како Теодосије каже,
„оно што се у незнабожачким списима нађе написано о
мужаству неких јунака у древним ратовима“, учећи се
одакле „да буду уордни, искусни и неустрашиви у боју“.
Састављајући штиво за то ново дворско и моначко дру-
штво, монах Теодосије, у својим животописима св. Саве и
св. Петра Коришког, напушта беседнички, свечани тон
Доментијанов и, излазећи из његове мистичне атмосфере,
изражава се другачијим, изразито паративним и живо-
писним стилем, који је пун световних елемената, и чини
то оних истих прекретних година у којима пратомајстори
Никола и Астрада, градећи и живопишући Богородичину
цркву у Призрену, уносе адекватан живописни и паратив-
ни стил у архитектуру и сликарство. Монах Теодосије,
главни књижевни носилац те епохе у којој су положили
темељи српског царства, дао је, у својим песмама и биогра-
фијама, незаменљив одсјај победничког полета и ведрице
тога новог друштва.

Једва да је потребно рећи да се не зна ни место ни година
рођења, ни презиме, ни порекло Теодосијево; такав је у
средњем веку готово редовно случај са лицима из црквеног
реда. Али се доста зна, или се са великом вероватноћом
случи, о његовој личности и о његову животу. Мисли се да
је Теодосије исто лице са Теодором Граматиком, који је,
1262—1263, прво у хиландарском пиргу Преображења Спа-
сова, потом у Солуну и у једном метоху хиландарском,
преписивао Шестоднев Јована Егзарха, а око 1265 се замо-
нашио — већ у раној младости је видео многе земље и
стекао велико животно искуство. Између 1284 и 1292 дола-
зио је у Србију и, верује се, том приликом посетио мана-
стир Студеницу, где је са интересовањем и с коришћу читао
Савин Живот господина Симеона, а видео је, несумњиво,
и архиепископску Жичу, о лепоти чије архитектуре и сли-
карства говори са великом хвалом. Вративши се у Свету
Гору, кретао се у друштву најинтелигентнијих чланова
хиландарског братства, који су се, као и он, бавили писа-
њем — у друштву будућих архиепископа Данила II и Ни-
кодима, потоњег епископа рашког Григорија II, старца Те-
одула и, за нас анонимног, Даниловог настављача. Ту, у
Хиландару, пре свршетка XIII века — није познато до
чијој жељи — написао је своје главну дело, Живот св.

Састављајући штиво за ново дворско
друштво, III. напушта беседнички, свечани

1106
1107
1108
1109
1110
1111
1112
1113
1114
1115
1116
1117
1118
1119
1120
1121
1122
1123
1124
1125
1126
1127
1128
1129
1130
1131
1132
1133
1134
1135
1136
1137
1138
1139
1140
1141
1142
1143
1144
1145
1146
1147
1148
1149
1150
1151
1152
1153
1154
1155
1156
1157
1158
1159
1160
1161
1162
1163
1164
1165
1166
1167
1168
1169
1170
1171
1172
1173
1174
1175
1176
1177
1178
1179
1180
1181
1182
1183
1184
1185
1186
1187
1188
1189
1190
1191
1192
1193
1194
1195
1196
1197
1198
1199
1200

10
X

✓

12

између 1300 - 1310 - ишше, иши. 1. 3!

Саве. Од 1302 помиње се као јеромонах, са почаоим именом господин, које се давало како владару тако и властелину и црквеном лицу. Између 1300 и 1310, на прозив старца Григорија, дотадањег свог сабрата у Хиландару, Теодосије поново долази у Србију, ради тога да посети, на обронцима Шар-планине, у кањону кроз који тече Кориша, пећинску цркву са моштима пустињака св. Петра и, по повратку у Свету Гору, да напише Живот св. Петра Коришког. Као презвитер, ушао је, 1316, у братски сабор манастира Хиландара, и у томе сабору, који је бројао двадесет пет чланова, био осми по реду, што значи веома поштован. У повељама краља Милутина из 1318 и 1320 помиње се као одабрани представник Хиландара. Од 1322, кад се наводи у списку хиландарског братства као презвитер, он је духовник краља Стефана Дечанског. У једном акту из 1327, у коме је реч о куповини имања једног византијског властелина, Теодосије, као добар зналац грчког, заступа манастир Хиландар пред властима. Исте, 1327, добио је да управља манастиром св. Василија, чија се импозантна silhouette утврђених грађевина и данас оцртава у суседству хиландарског пристаништа на Јегејском мору. Умро је око 1328, када му је могло бити око осамдесет година.¹

Иако не у свему поуздано, о монаху Теодосију зна се више него о његовом сабрату и писцу јеромонаху Доментијану. И зна се о њему више не само по ономе што су други о њему забележили, већ и што је сам о себи рекао. Његови аутобиографски записи почињу саопштењем о познанству са Доментијаном, које је почело на тај начин што је Доментијан, прве године по доласку Теодосијеу у Свету Гору, нашао у њему ваљаног писца и дао му да преписује књиге. Теодосије — тада још само Теодор Граматик — био је у то време голобрад младић који је имао једва више од шеснаест година и, због свога младачког лика, допао гдне невоље. У Светој Гори, у коју

¹ Литература о монаху Теодосију је велика. Нека буде наведена најнеопходнија: Д. Костић, Кад је Теодосије писао Живот св. Саве, „Гласник Југословенског професорског друштва“ XIV, 3 (1933) 218—228; исти, Кад је Теодосије писао живот и службу св. Петра Коришког, „Богословље“ IX (1934) 371—382; В. Мошин, Повеља краља Милутина Карејској хелији 1318 године, „Гласник Српског научног друштва“ XIX (1938) 65; исти, Старац поп Теодосије и хиландарска „братија начелна“, „Јужнословенски филолог“ XVII (1938—1939) 189—200; Ђ. Сп. Радојичић, Старац Григорије, „Богословље“ II (1927) 314—315; исти, Развојни лук старе српске књижевности, Нови Сад, 1962, стр. 110—117; исти, Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба, Нови Сад, 1967, стр. 61—94.

180 Ка особу која што је сам о себи упоредно описује због више њ о свом.

1. 2! - (1) - ирочи... - (2) - ирочи...
је био забрањен приступ, не само женама, него и дечацима и младићима, настало је гоњење на „Босаве“ баш у трепутку кад је Теодор, у гори више Хиландара, у пиргу Преображења Спасова, преписивао славни Шестоднев. Заједно с другим младићима био је прогнан и приморан да потражи склониште у Солуну. После неког времена, Доментијан дође по њега и врати га у Свету Гору, да онде продужи да преписује књиге. Светогорски прот то дочуе и, љут, позва к себи Теодора Граматика, очевидно с намером да га казни. Доментијан га не пусти самог, него дође с њим и успе да га заштити, али само толико да му се не догоди веће зло. Ипак је морао напустити Свету Гору и прећи у један метох хиландарски, да онде заврши преписивање Шестоднева.

Запис Теодосијев о девојци која га је снашла у младости није сведочанство само о њему, и о приликама у Светој Гори, него и о Доментијану — по томе запису, Доментијан је био исто толико примеран монах и љубитељ књига колико човек од енергије и ауторитета. Први српски писац који помиње другог писца, Теодосије говори о Доментијану с хвалом и признањем, као што ће то чинити и кад буде говорио о краљу Стефану Првовенчаноме, указујући на његову културу и дар за писање. Теодосије је не само ценио Доментијана као човека и писца, него му је био и захвалац, једно стога што га је Доментијан штитио и давао му рада, а друго зато што је, живећи у његовој близини, много шта од њега научио.

Насупрот толиким анонимима у српској средњовековној књижевности, монах Теодосије је писац чије се име налази забележено готово у свим његовим радовима. У првом канону његове службе св. Симеону оно је дао скромно, у акростиху; у посебном канону Христу, св. Симеону и св. Сави већ у наслову је истакнуто да је то дело Теодосија монаха, а у првој реченици заједничког канона св. Симеону и св. Сави, колико подробно толико одређено, наводи се да је то твореније Теодосија инока и презвитера манастира званог Хиландар; и из наслова мањег канона тој двојици светитеља види се да је песме у њихову почасти написао кир Теодосије свештеник; у животопису св. Саве се прецизира да га је „сказао“ пречасни Доментијан, а „писао“ монах хиландарски Теодосије; завршавајући животопис св. Петра Коришког, писац не само да наводи своје име, већ нас и обавештава да је то дело радио на молбу и по наго-

* Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I, Београд, 1902, стр. 8—11, бр. 20 и 21.

90. 71
вору стар
цркву с м
Теодосије
време.
И по
о себи и,
жевних р
професио
је управл
Првовенч
ментијан
књига но
што је ра
Саставив
је поста
писац у
Од наши
више и ч
Њем век
страним
св. Саве
Нај
није ма
српских
у писа
имао пр
архиепи
не само
них пес
непозна
од оних
говор о
Ан
ученик
вио-Сл
историј
Ни иде
ним ф
ученик
зилази
Србљак
новић,
задруге

90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

вору старца Григорија, poшто je prvo poklonio kmetstvu i crkvu a monastira kasnije izmisljao. Dajući podetke o sebi, Teodosije osvetljava ne samo svoju ličnost, nego i svoju vreme.

И по редовном сигнирању својих списа, и по говору о себи и, не мање, по разноврсности и обиму својих књижевних радова, монах Теодосије је наш први прави, тј. професионални писац у средњем веку. Епископ Саво I је управљао црквом и марао за њу, а монах Теодосије је упрavo владао земљом и откопао, јерменијан ментитијан као да се више бринуо о преписивању и читању књига но што их је сам писао — монах Теодосије, од свих што је радио, као да се највише и највише бринуо према Саставивши два животописа, две службе и једну молитву, он је постао најплоднији и најразновиднији српски писац у нас; његови списи изишаху више службе, молитви. Од наших старих биографа, Теодосије је једнако био највише и читан. Ниједно књижевно дело није код нас у средњем веку и за турских времена толико преписивано, ни у страним земљама толико разикустрано као наша Молитва св. Саве.

Највише познат и не само као биограф, монах Теодосије није мање састављач црквених песама него и кметства српских светитеља. И као то што није био први по времену у писању ових других, тако је у састављању ових првих имао пред собом пример неке једне генерације писца — архиепископ Саво I је нашао себи сараднике и следбенике не само у управљању црквом, него и у састављању црквених песама. Аутори тих песама, претходници Теодосија, непознати су по имену, али зато не заслужују мању пошту од оних чија су имена позната. Пре него што предузмемо говор о њему, да их погледамо.

Анонимни писац за кога је уобичајено да се зове Савинијан или Савинијан, а који је, за поенос Савиних молитви, 1257, саставио Службу св. Сави, није видно забележен у књижевној историји може бити највише стого што је остао анониман. Ни идејно ни речнички се не испрљајући у традиционалним формулама византијског црквеног песничтва, Савинијан ученик, песничким даром и књижевном културом, представља већину наших састављача црквених песама. Основу

¹ Песме монаха Теодосија, и других песника, цитирају се по Србљаку, зборнику који је, у четири књиге, приредио Ђорђе Трифуновић, а превео Димитрије Богдановић, у издању Српске књижевне задруге, у Београду, 1879.

тому његове службе св. Сави чини тренутак када сабор српске vlastele са смиштенством и народом дочекује Савине мошти каје краљ Владислав са пратњом преноси из Трнова у Милешеву. „Приђите, сабори српске земље“, кличе писац, „да видимо преславно чудо, учитеља нашег и оца из града Трнова што данас к нама дође, да нас заспале у греху оживи“. Има не само оданости, пијетета и дивљења, већ и тријумфалног осећања и пројекта у пишчевом славању Савиних моштију. „Радосно сад ускликнимо и с радоснијом узвикнимо и ружњом заљескајмо“, обраћа се он приликујуће и небо са људима радује се... Праведници на веки живе“. Историјске и националне црте Савине — међу којима, нарочито, његово путовање по Истоку, где га с почасти дочекују владари Вавилона и Египта — истакнуте су паралелно са Савиним светитељским и хришћанским цртама. „Украш апостола и светитеља“, св. Сава се у тој служби с једне стране слави стога што се одрекао лепоте света и узвишености владања и, презревши земаљски живот, заволео небески, а с друге стране се усрдно моли да спасе од зла своје отачаство, да чува свој народ од иноплеменика и од рата, од дотужелих невоља љутих, од бела и глади. „Зацели живе ране наше“, моли му се писац, „видиш да смо сви печални и клонули“. Састављач службе не глорификује Саву само као проповедника истине и проповедника мрачних, нити само стога што је водио унутрашњи мисаони живот, већ и зато што се апостоласки трудио по селима и градовима и по земљама, и што је, оснивајући манастире и уређујући епископије, создао божаствене цркве и у њих засадио богољубљене људе. У оба случаја, писац даје узвишене атрибуте личности св. Саве, који је, по њему, незалазно светлило и — редак израз — проповедник неизрецивога. Изненађујући богатством религијских и патриотских идеја и изузетношћу и лепотом метафора и симбола, песник се непосредно, као живом, обраћа мртвом архиепископу Сави, чије тело лежи у цркви пред њим: „Једрилом крским прејавих свирепо море живота, дошао си у пристаниште спокојно, на врхунац жеља радостан, и сада предстојиш са збором анђела, молећи за нас Милосрднога“. Централни мотив — бесмртност — предмет је сталних размишљања и тумачења песникових. „Умртвио си себе свету, премудри светитељу Сава, и сада пређо весело у живот живих... У бесмртни живот кроз смрт си прошао“. Као да не може од узбуђења да се заустави, писац непрестано, из песме у песму, из строфе у строфу, све

новим и новим речима, све новим и новим асоцијацијама и фигурама велича Саву, постижући завидну висину песничког и музичког израза. „Од камена сафира, прах што покриваше страдално твоје тело, драгоценјим, оче, показа се, целебан и чудотворан, и већма од злата разграбљиван од верних“. Служба је, временом, мењана и допуњавана, али тим није ништа изгубила од своје изузетне лепоте казивања и богатства речи.

Нема њен обим ни њене песничке врлине *Служба успењу св. Саве*, коју је саставио други један наследник Савин и претходник Теодосијев. Анонимни писац је, мисли се, био монах манастира Милешева, због чега му је у науци и дато име Милешевац. Састављајући службу за опомен смрти светитељеве, Милешевац се служио службом Савиног ученика — три последње стихире су у њих двојице једнаке. Знатно краћа од службе Савиног ученика, служба непознатог Милешевца је сиромашнија у идејама и једноставнија у изразу. Она се готово сва састоји од ређања светитељевих узвишених особина и од молитава које му се упућују. У стихири на глас пети, св. Сава се велича као правило светитеља, слава правоверних, источник мудрости, неизливна вода љубави, сасуд Духа, ум Божји, делатељ винограда, верни пријатељ Христов. Ни тај дуги низ похвала — који није сав наведен — није био довољан писцу да прослави Савину личност. У стихири на глас четврти, песник наставља с епитетима, додајући да је Сава отац отаца, правило свештенства, узор чедности, монасима крепост, цркви утврђење, љубави светилник, престо осећања, источник милости, језик огњем надахнут, уста слаткоречива, сасуд Божји, умни рај. Глорификовање св. Саве као монаха и светитеља, колико год било инвентивно, остало би монотono да песник није оживео своју службу навођењем Савиних заслуга за његов народ. „Доликоваше Српској земљи Саву да има архијереја као некакав накит царски“, каже он с поносом и, називајући га српским светлилом на земљи, обраћа му се колико с убеђењем толико интимно: „Чувај отачаство ти непобедно, јер ти си његово утврђење“. Већим делом, спис монаха из Милешева дат је у празничној атмосфери клишетираних метафора преузетих из византијског песништва. Али у њему зна да сине и ингениозно поређење и рафиновања музика мелодичних речи. На пример: „Венчава се речима твојим као камењем многоцветним, блажени, блажена ти црква“. Или, може бити, још пре овај пример: „Мирише дела твојих труд, блистају учења твога

речи, чудотворства се посвуда оглашавају... О, светог о
свесветлог дана светлога Саве“.

Има и један краћи Канон св. Сави написан за дан пр
носа Савиних моштију 6 маја, такође састављен од ан
нимнога писца. По једном мишљењу, постао је не много по
1237⁴; по другом, писао га је непознати српски монах у Је
русалиму, можда у манастиру св. Арханђела, који је подигао
краљ Милутин.⁵ Понављајући из ранијих служби дигирање
св. Сави, писац овог канона га највише слави као љубитеља
милостиње, заступника сирочади, утешителя тужних и
брзо избављење угњетенима, али не пропушта ни да велича
Савин одлазак у Свету Гору, његово путовање на гроб Хри
стов и у Синај, непропадљивост његовог тела и прелазак
од небића у биће. Плод црквених потреба и књижевне ру
тине, спис не изгледа да има нових, ни необичних песничких
и идејних врлина.

Налази се анонима који састављају и друге поетске
списе, не само службе и каноне. Таква је она изузетно
узбудљива Молитва због рата, ако ко има борити се с њим,
коју је, по свој прилици, такође саставио неки монах из
Милешеве, највероватније за време краља Милутина.⁶
„Услиши нас и помилуј, Господе, и види насиља оних који
војују на нас“, каже се у тој молитви, насталој у ратне дане
и намењеној ратном времену. „И не јарошћу твојом изо
бличи нас, ни гневом твојим казни нас, но уклони гнев твој
који је на нама“, наставља састављач говорити у име народа,
да укаже и на његовог представника и наведе разлог својих
речи: „Молимо ти се, Господе, даруј Стефану Урошу, краљу
нашем овом, помоћ твоју на њих... Не опомињи се наших
безакоња, Господе, но избави нас од погибљи напада ино
странаца ових, и од међусобица.“ Знајући ефект песничког
рефрена, састављач молитве свршава: „Утврди, Господе,
Стефана Уроша, краља нашег овог, и охрабри њега на њих,
и избави нас, људе твоје.“ Сигурно, непознати милешевски
монах није писао ту молитву ради себе, него ради тога
да буде читана у људском скупу и на глас изговарана. Ми
данас не знамо, не само ко је све писао песничке састане у
час, него ни каквих је састава све било.

⁴ Ђ. Трифуновић, у Србљаку IV (1970) 277.

⁵ Ђ. Сп. Радојичић, Литологија старе српске књижевности, Београд, 1960, стр. 321.

⁶ Фрагментарно је објавио, у преводу, датирајући је између 1243 и 1331, Ђ. Сп. Радојичић, Развојни лук старе српске књижевности, Нови Сад, 1962, стр. 105—108.

Монах Т
црквених пес
као што ће
и они, глори
теља, он ви
и патриотиза
песме и при
Било с ким
љује као на

У Служ
и 1310,⁶ Тео
и уздигао
ство и вла
је као влад
а као мона
отачаство
Што чува
и других
речено, ал
чини се д
радове. Ш
мисли и п
сјајиш љ
једном м
твој зас
никад ни

И ко
личи на
богоносни
мељ вер
вик, а
частва
самосво
је у ово
менте н
како је
у Свет
био по
Стрез,
вио, к
ити
своје

Други елементи и
моралистичке рефлексije

Монах Теодосије, већ самом множином и разноврсношћу црквених песама, превазилази своје књижевне претходнике, као што ће превазићи и своје следбенике. Остајући, као и они, глорификатор хришћанских врлина српских светитеља, он више него иједан наглашава њихово православлје и патриотизам и, не будући само химнограф, уноси у своје песме и приповедачке елементе и моралистичке рефлексije. Било с ким поређен, монах Теодосије се пред нама појављује као најзнатнији српски писац црквених песама.

У Служби св. Симеону, насталој, вероватно, између 1307 и 1310,⁶ Теодосије слави св. Симеона што је одгурнуо јереси и уздигао и учврстио православлје; што је оставио богатство и власт, замонашио се и отишао у Свету Гору; што је као владар, искусан у ратовању, побеђивао непријатеље, а као монах постао узоран подвижник; што је обогатио отачаство својим мөнштима које лече миро и лече болеснике; што чува и избавља свој народ од непријатељских напада и других невоља. Све је то у вишој мери зналачки и спретно речено, али је пре конвенционално него инвентивно — не чини се да Служба св. Симеону иде у најбоље Теодосијеве радове. Што не значи да у њој нема и сублимних песничких мисли и прекрасних поређења. „Као звезда што јутро јавља, сјајиш људима својим“, дочарава се лик св. Симеона на једном месту, а на другом: „Као јутро, као сунце, спомен твој засја“. Иако неједнаке вредности, песме Теодосијеве никад нису без књижевних врлина.

И концепцијом и речником, Теодосијева Служба св. Сави личи на његову Службу св. Симеону. У њој је св. Сава богоносни светитељ, истинити пастир, непомићни стуб, темељ вере, бедем цркве, светитеља лепота и чудеса источник, апостол и просветитељ људима својим, чистота отацтва свога, српска похвала и украшење, ум слободан и самосвојан, страстима незаробљен. Приповедач, Теодосије је у овој служби јаче истакао историјске и националне моменте него у Служби св. Симеону: он не пропушта да наведе како је св. Сава у младости оставио оца владара и побегао у Свету Гору, где се замонашио, како је на његову молитву био поражен мађарски краљ и убијен бугарски одметник Стрез, умрли брат Савин оживео и узети болесник оздравио, како је Сава уништио јереси, научио свој народ истинитој вери православној; како од њега Срби сами крунишу своје краљеве и посвећују своје архиепископе. Сава је велик

⁶ Исти, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград, 1963, стр. 85.

не само по својим религијским и моралним идејама, него и по својим патриотским делима — идејни паралелизам који Теодосије спроводи кроз све своје списе о св. Сави. Од обе службе Теодосијеве је надахнутији, поетскији и оригиналнији његов Заједнички канон Спасу Христи, св. Симеону и св. Сави. Иако обимом мањи од њих, спис је разноврснији по идејама, богатији религијским мислима, импресивнији моралним исповестима, непосреднији и дубљи осећајношћу. „Устрепти, душо моја, и ти, срце моје, потреси се“, каже песник у једном стиху, и не узалуд, као што се ни његови појци, „усколебани буром страсних помисли“, не обраћају залуд Христу: „Не на нас, Господе, не на нас да излијеш чашу гнева свога“. Разлози томе узбуђењу у Теодосијевој песми су морални. „Сагрешимо и безаконивасмо, свештеници и људи сви скупа скренусмо, многа су безаконја и крепки греси наши“, исповедају се у име свих присутних појци, и продужују: „Људи закона и благодати, онима без закона уподобисмо се, мужеви крвници и лажљивци бисмо и ходисмо стазом што гнев твој на нас наводи“. Инспирисане или нечијим одређеним поступцима, исповести нису без потресне патетичности; последње строфе осме песме и цела десета песма иду у најсублимније строфе старе српске поезије. Њих нам је завештао не само човек језичког дара, него и традиционалне књижевне културе.

Најобимнији и најзначајнији песнички састав Теодосијев је Заједнички канон на осам гласова — похвала преподобном Симеону и благодарна песма св. Сави, како стоји у наслову тога списка. Њих двојица се највише славе због монашких врлина, стога „што смирењем висину небеску достигоше, што ћутањем и кротошћу духа светим обиталиштем посташе.“ Писац им се као таквима и обраћа, речима које су колико сликовите толико осећајне: „Муње што про-светљавају душе у тами несазнања, попалите трње злоће наше и мрак страсти“. Због тога их он моли да сачувају своју паству не само од рата, од глади, од болести, од сваког страдања, него и од „насртаја духовних разбојника“. Колико осетљив моралист, Теодосије је толико одлучан православцац — његово глорификовање православља, готово у свакој строфи, означава јав, оригиналан допринос српском црквеном песништву. И Симеон и Сава је за њега „издајак корена православног“, „одгонитељ јереси“, он у њима двојици види „светле облаке што дажд православног учења даждише у срце верних“. По Теодосију, Симеон и

III. је одлучан православцац

Сава нису мање ни велики патриоти. Јесте да су њих двојица „спасење изгубљенима у вреви живљења“ и „духовни светилници што душе у тами несазнања из прелести на стазу истине изводе“. И јесте да је св. Симеон, „гладан и жедан Божје правде“, угодни Богу и наследио живот вечни. Али је он и нешто друго, због чега је и проглашен за светитеља и зашто му Теодосије и пише ту похвалу — св. Симеон је обновитељ и заштитник српске државе: „Ако се и представи од времена ка вечном Симеон, и часно се тело његово у проб положи, он духом у помоћ нама хитро притичући побеђује пукове противника“. Исто тако, св. Сава, у песми Теодосијевој, није само небески човек, него и архиепископ који крунише краљеве и мири несложне, „сузбијач беснила противничког“, „свему роду свом судија и свештеник“. Не једном, из Теодосија проговори колико монах толико човек из народа. Он у св. Симеону и св. Сави слави „оне што у богатству и у сјају светском сироте заволеше и њих за пријатеље стекоше“, оне што су живели „богатима претећи да не високо мудрују“. С том разноврсношћу осећања и висином мисли стоји напоредо лепота израза. „Анђе-лоликом седином светлећи, унутрашње просветлење срца и споља показујући“, св. Симеон је „мач духом изострен што страсти коље“, а св. Сава „перо Светога Духа“. Последње две песме Канона на осам гласова — осма и девета — иду у најлепше саставе српског средњовековног песништва.

Краћи, једноставнији, идејно и песнички слабији је Теодосијев Заједнички канон св. Симеону и св. Сави. Слично ранијим канонима, у њему се св. Симеон моли да избави свој народ од робовања, од страдања, од насиља противника, од пљачке, од разбојника, од непријатељске најезде, од насртљивих духовних и телесних непријатеља, од душевних мука. Толико већ пута говорећи о св. Симеону и св. Сави — у две службе, у два канона и у једном животопису — ни речити и култивисани монах Теодосије није имао у овом спису да каже идејно много новог ни песнички ретког.

Усамљена је у Теодосијевом црквеном песништву — и у српској средњовековној књижевности уопште — његова Служба св. Петру Коришком. Међу толиким службама свештенима владарима и архиепископима, она је једина која је посвећена једном пустињаку. Већ и због тога, она се знатно разликује од других, уносећи у овај књижевни род свежину нових идеја и слика. У њој се „предводителј монаха“ св. Петар Коришки прославља што је све плотске жеље покорио лужу, сиротовању, предао се бдењу и молитвама, пребивао

М. Ј. Јаво 900000 узвишено
Зн. м. м. м.

у брдима и гудурама, где је „као муњама огњеним, моњама вама својим бесовски збор попалио“ и живео у лустима „сам, као птица, у Господа гледајући“. Служба св. Петра Коришком се одликује од других служби наших пјесника колико личношћу коју слави толико осећајном атмосфером и песничким речником.

Састављени од доброга познаваоца византијске црквене поезије, службе и канони Теодосијеви су, већим делом, високе мисаоне и осећајне вредности. У њима је одсејај једне енциклопедије хришћанског учења, збир моралних и оповести и философских мисли, фрагмент-химничке епике пеје о животу и делима српских светитеља. Теодосије је не само ватрен хришћанин, него и ватрен православца, и није само речит монах, него и речит патриот. Тријумфални елементи из српске националне историје чине једну од основних њихове оригиналности и привлачности — да се у тим песмама немају славити српски светитељи, оне не би биле так написане. Заједно са том особином, коју дели с другим српским тисцима црквених песама, Теодосије има и једну особину коју не показује ни један међу њима у тој мери као он — осећање људске једнакости и социјалне правде. Тој његовој ширини човечног гледања, моћи критичког разматрања и оштрини моралног суђења одговара узвишеност и лепота његовог казивања. Теодосијеве црквене песме су исто тако раскошне у фигурама, метафорама, поређењима, символима, као што су, у материји и бојама, раскошне одежде средњовековних владара и властеле и црквених достојанственика — Теодосијеве песме су исто тако начињене од драгоцених речи као што су од драгоценог материјала начињени у то време мозаици, позлаћене иконе, илuminирани рукописи, оребрни сасуди — средњовековни свет је једнако волео раскош духовних творевина и скупocenост материјалних ствари.

Већи виртуоз од свих српских средњовековних песника, Теодосије се игра акростихом, ритмом стихова, музиком фразе и звучношћу речи. У његовом заједничком канону св. Симеону и св. Сави на осам гласова, у седам песама првог канона свака строфа једне песме почиње истом речју и само први канон нема акростих — осталих седам имају га и, кад се саставе, чине за себе песму од седам стихова творећи нову похвалу св. Симсону и св. Сави. У честом понављању идеја, слика, речи, поређења, у дугом рећању метафора и симбола има монотоније, али у њој, као и у свим нашим песмама, у песничким метафорима и музичким

М. Ј. Јаво
Зн. м. м. м.

ким варијацијама, који се пење до пјеве песме, као у исто толико су ме чаролија за наша

Култивисан и византијским мод сије је познатији, св. Саве. То њего је међу научници сасвим престала, гледан од истори под своје. За је компилатор, за трећег пицац Извињавајући да укажу на ње подробније и не

Однос Теодосијеви нисао сам Теодосијеви Доментијан жи је Доментијан њих двојица само одсуство учених људи Теодосијеве, јан и Теодосијеви старији од Доментијана било разлике, буде написане су јаче осећајно модерно време и читан: од Доментијана од Теодосијеви

Живот Београд, 1860; 1924, стр. 79—
Ст. Станословенски с Ј. Ковачићем 60 (1901) 13 и Д. Анђелићем 11 В. Ђорђевићем „Светосавски јановог Живота“ стр. 6.

М. Ј. Јаво 900000 узвишено

М. св. Саве највише ирпје
Дом јоо мнѣрјеса, а 1292. га уобличио

ким варијацијама, — има и чари и омамљивости, има заноса који се пење до пароксизма у њихову певању — Теодосијеве песме, као у свих православних црквених песника, исто толико су мелодија колико су поезија, и исто толико чаролија за наша чула колико за наш дух.

Култивисан и надахнут песник — чији однос према византијским моделима није још одређен — монах Теодосије је познатији, и у науци и публици, као писац Живота св. Саве⁷. То његово главно дело, писано пре 1292⁸, изазвало је међу научницима доста забуне, која ни до данас није сасвим престала. Животописац Теодосије није био добро гледан од историчара, који су га први упознали и узели под своје. За једног од њих, Теодосије је Доментијанов компилатор,⁹ за другог китњаст прерађивач Доментијанов¹⁰. За трећег писац који једноставно препричава Доментијана¹¹. Извињавајући га, историчари књижевности су се трудили да укажу на његове књижевне врлине, не откривајући их подробније и не марећи много за друге.

Однос Теодосијев према Доментијану најбоље је дефинисао сам Теодосије, изјављујући у наслову свога дела да је Доментијан живот Савин испривчао, а он га написао — да је Доментијан дао материјал, а он га уобличио. Уистину, њих двојица су два оделита уметничка и идејна света, и само одсуство књижевнога осећања и идеолошког интереса учених људи је могло довести до порицања оригиналности Теодосијеве, па чак и до апсурдне помисли да су Доментијан и Теодосије иста личност и чудне тезе да је Теодосије старији од Доментијана. Када између њих двојице не би било разлике, не би било ни потребе да Теодосијево дело буде написано. У средњем веку и у турско доба читаоци су јаче осећали у чему су њих двојица различити него у модерно време. Теодосије је тада био далеко више тражен и читан: од Доментијанова дела сачувало се седам преписа, од Теодосијева преко двадесет (не бројећи рукописе на

⁷ Живот св. Саве, написао Доментијан (!), изд. Ђ. Даничић, Београд, 1860; превео М. Башић, у Старим српским биографијама, 1924, стр. 79—251.

⁸ Ст. Станојевић, „Кад је Теодосије почео Живот св. Саве, „Јужнословенски филолог“ VII, Београд, 1929.

⁹ Љ. Ковачевић, Жене и деца Стефана Првовенчаног, „Глас“ САН, 60 (1901) 13 и 14.

¹⁰ Д. Анастасијевић, у „Богословљу“ X, 2—3 (1935) 215.

¹¹ В. Ђоровић, Међусобни одношај биографија Стевана Пелања, „Светосавски зборник“, 1 (1936) 38—39; исти, у предговору Доментијановог Живота св. Саве, у преводу Л. Мирковића, Београд, 1938, стр. 6.

— Сачувао своја 7 ирпјеса дом.
и тога је Теодосијево

оравге

Тв.

Тв.

кој осја

рускословенски
беседник,
опширан,
ресован за
духовни,
чаја, држ
сфери, ис
глашеним
и цркви.
биографс

На с
жели да
један на
лако и
не строг
ког, ско
него да
говом с
не цркв
ционалн
о влада
дат ирп

Ве
навикн
идејно
главе,
свом а
кога Н
свима
као да

Н
љима
о њег
по но
лаца
један
узбуд
у Све
неће
„Как
сакри
Шта

Тито

рускословенском¹²⁾. Учени теолог, строг моралист, мистик, беседник, Доментијан је новим нараштајима морао бити опширан, свечан, тежак. Теодосије, не много мање заинтересован за земаљски но небески живот, ни за световни но духовни, са неисцрпним сликама црквених и дворских обичаја, држи читаоца колико у ведрој толико песничкој атмосфери, истичући се при томе као борбен православац с наглашеним националним осећањем и с новим идејама о држави и цркви. У Доментијана и Теодосија је само историјски и биографски материјал сличан; све остало је друкчије.

На самом почетку свога списка, Теодосије изјављује да жели да има реч разумну и језик јасан. И имао их је. Ниједан наш стари писац не приповела тако разговетно, тако лако и једноставно као он. Не достојанствени, већ ђрдачан, не строг, већ озарен, Теодосије има у себи нечег младалачког, скоро радосног. Њему као да није до тога да поучи, него да очара, ни до тога да продуби, него да осветли. У његовом спису има толико ведрине као да га је саставио лаик, не црквено лице. Теодосијев Живот св. Саве није конвенционално житије испосника који се посветио, него прича о владарском сину који се замонашио и постао велики прелат цркве.

Већ по уводу Теодосијева дела види се да писац није навикнут ни склон да пише као учени теолози — малокрипан идејно и тром стилски, тај увод је њему туђ. Чим, од прве главе, Теодосије узме, не доцирати, већ причати, он је у свом амбијенту, он је код куће. „Бејаше син жупана великога Немање, господара српског, који самодржавно владаше свима српским земљама“ — почиње он повест о св. Сави, као да почиње не житије, него епос.

Најсвежији и најполетнији је Теодосије у првим поглављима своје приповетке, кад говори о Савиној младости, о његову бекству у Свету Гору, о потери за њим. Дијалог по ноћи и у зору између одбеглог Растка и његових гонилаца од којих се склонио у манастирску кулу представља један од момената од којих у српској књижевности нема узбудљивијих ни боље испричаних. Војвода који је потекао у Свету Гору да врати кући одбеглог Растка, у страху да неће извршити свој задатак, љутито бије монахе и виче: „Каква је ово неправда и срамота од вас? ... Од руку наших сакристе господина нашег и једнако радите по својој вољи! Шта вам тако паде на ум да нам се поругате? Или ви ми-

¹²⁾ Ђ. Сп. Радојичић, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград, 1963, стр. 81.

— жели да има реч разумну и језик јасан

— жели да има реч разумну и језик јасан

Ишана ~~книга~~ ~~Т. Мичи~~
Милова ~~Евђерм~~

Зачинити...
мелодичној...
мелодичној...
мелодичној...

слите да се ми потрудисмо залуд, тражећи ваздуха, а не господина нашега? Сад ће вам главе полетети!" Не успевши ни претњом ни молбом да одврати Растка од наума да се потајно замонаши, војвода му се на растанку обраћа и са жалошћу и љутњом: „Остани здраво, господине, остани здраво, распротрани се сâм без нас, насити се, каменосрдни... Превари оца, па превари и нас!" То нимало није свечани тон богољубивих велможа, ни церемонијалан однос дворских достојанственика према земаљским анђелима; то је брутална сцена и оштар говор ратничкога срета.

Занимљивост догађаја, живост сцена и мелодичност казивања основне су особине Теодосијевог умења причања. Кад он овако почне трећу главу: „И прође глас по Светој Гори и пустињи, по манастирима и пустињским местима, и свима пустињицима, како је син самодршца, господара српског, оставио оца на престолу"... — то је исто тако привлачно мотивом и звуком као мајсторски интонирана музичка поема. Тај ритмични начин казивања, то непрекидно стављање догађаја у одређен простор и конкретно време, Теодосије примењује кроз цео свој опис. „Манастир светих апостола је у Светој Гори по имену Каракал. Мороки разбојници нападоше га ноћу и освојише, а игумана и браћу свезавши, одведоше у своје лађе и, запленивши све манастироско, однесоше са ообом." Не може се боље почети приповетка. Теодосије тако и наставља. Зачас, на пола стране, он је готов с казивањем како су заробљени и предани монаси манастира Каракала и како је млади Сава искупио и њих и њихов манастир. Да одмах продужи: „Има и други манастир, Светих четрдесет мученика, у месту званом Ксиропотам. И овај такође од истих разбојника запусте и паде у крајњу порушеност". Сад још краће приповеда како је Сава откупио тај манастир, а разорену цркву подигао и живописао. Хита даље: „Филотеј звани манастир. Њега поче зидати неки богољубиви, али се не могаде свршити због оскудице". У сваком поглављу, на свакој страни, скоро у овакој реченици, Теодосије је тако кристално јасан, кратак и једноставан. Епизода са нападом разбојника на младог Саву кад је овај носио ноћу хлебове у манастир Есфигмен и епизода са одметником Добромиром Стрезом, с њеним почетком народних јуначких песама („Беше дакле неко по имену Стрез"), долазе у најлепше кратке приче речене на српском језику. Само у средишњом делу књиге, где је реч о догађајима у којима нема увек ни много драматичног ни живописног, причање је нешто успорено. При крају списа, где се говори о боло-

Смисао
дрматичног
190
1994
Добро

— ритмички начин казивања

— *Светославски уметнички списак*
— *Збор. - вималација. Ч. Милошћан*

жан код Доментијана, смањен је код Теодосија, као што су код њега проређени и цитати из Светога писма. У Доментијану има нечег егзалтираног; у Теодосију, милосрдног.

Отмен и чист језик, мелодичност речи, ритмичност фразе у Теодосија су тако изразити да његова проза често личи на стихове, који су и тражени (и налажени) у његовом спису о св. Сави. У реченицама, у речима, у словима, у њиховој звучности, каденцији, има не само поетичног, већ и музичког. Пишући „сав помишљу к Христу плењен“ и „сећањем на смрт умирући по све дане“, или „буром убоштва узбуркани, добијаху мир милости“, он чак прелази у виртуозност, срећом ретку, јер и за осећања и за речи он има непогрешан и истинит пропорција и реда.

Заинтересован на првом месту за људске личности и за догађаје из њихова живота и, паралелно с тиме, за религиозна осећања и богословске мисли, Теодосије, повремено, показује интересовања и за пребивање људско у природи и природу саму, — у нашем средњем веку мало ко ју је описао поетичније него он. „Станујући на високим горама, заједно са јеленима“, упознаје нас он са светогорским монасима и њиховим животом, — „имађаху исбо за цркву, гледајући Христа у души насликано... Шум дрвећа и птичји гласови бејаху им гласила, они их, шта више, покретаху да хвале Бога; сити чистога и мириснога ваздуха, безбрижношћу увек весели и, тако рећи, жељни к Богу, врло узвишени над земљом, мишљаху да су богатији од најбогатијих. Други пак живљаху у каменитим пукотинама, или у провалама у земљи, или на камену морском, као птице угнездивши се, кишом и ветром мучени, сунцем и знојем паљени, и зимом и мразом мрзли“... Мало шта је у нашој књижевности безазленије од те слике, у којој се људи утапају у природу, виђење у осећање, бића у чаролију. То је лепота оријенталних минијатура и средњовековних икона. Све је из живота и истинито, а ипак више илузија но што је реалност.

Чешће се задржавајући у природи но дотадањи наши писци, Теодосије је конкретније и посматра. Она чак почиње да се диференцира код њега и добија специфичне боје и облике. Осећање дана и ноћи, запажање растиња, стења и живих створова, чулно јављање куса слаткоће, мириса, топлоте, јужног воћа, није му непознато. Елементарне појаве, град у пољу и бура на мору налазе у њему описивача који, по радозналости и верности, превазилази своје књижевне претходнике. Пошто су много бродили, имајући од

интересовања за природу

класична тобовања
и
милу

ини

Измањрачки дар

Бога погодно време", почиње Теодосије своју колико убедљиву толико узбудљиву слику-буре на мору по коме илови св. Сава са својом пратињом на путу у Свету Земљу, једнога дана, кад пловљаху пучином, наједном се подиже бура и противни ветар, настаде сумрак и велики метеж на мору. Вали се около подизаху да преливаху лађу, и савише се једрила која се од силе ветра замало не сломише. Крмар је због јачине ветрова употребио сву вештину управљања, и што вештије учинити није могао смислити, а лађарима, који изгубише наду на живот, руке сасвим клонуше, и сви у невољи умираху од страха, јер сва нада да ће се спасти пропаде". У томе тренутку, каже приповедач, који с великом вештином градира драматичност сцене св. Сава, правећи знак крста на противне ветрове и на вале морске који се веома подизаху, пружаше руке и заповишташе им говорећи: У име Господа Бога нашег Исуса Христа, који је од нејестатства све у јестатство и од небића у биће привео, и ветрови и море утишавши се, станите! И одмах именом Господа Исуса Христа и устима његовим ветрови и море легаше и вали се у себи срушише, и сунце пресветло обасја, и би велика тишина". Свакако, у томе опису не бити грађе које су прикупиле многе руке пре Теодосијеве — као што фреске по зидовима обнављају давне узоре — али нема сумње да је тај опис могао дати само писац који је имао колико наративног толико посматрачког дара.

Занимљивост казивања и топлина атмосфере не утичу једине на то да размак између писца и читаоца Живота св. Саве буде мали. Поред материје, на то утиче и Теодосијева интимност. Он често говори у првом лицу, и кад ради тога да себе велича, него да се приближи читаоцу, „Хтео бих да испричам мржњу између браће, а устежем се од стида“, каже он о сукобу Вуканову с краљем Стефаном, не кријући своје мисли, ни своја осећања. Он хоће, напротив, да их дели и каткад тако говори као да и читалац учествује у томе казивању; „Причајући, задржасмо се“, „пређимо опет ка Светом“, „велим“, „као што испричасмо“. Топлина у осећању и непосредност у изразу нису никаква реткост у њега, и кад он каже о Немањиној жени Ани, при њеном сусрету са сином Растком, „а мати као мати, загрли га и слатко пољуби“, он то каже тако просто, тако фамилијарно и срдечно да читаоцу изгледа да је реч о некоме кога и сам познаје и да и сам присуствује томе догађају. Иако од нас удаљене и временски и друштвено, личности Теодосијеве нам постају блиоке кад их чујемо

шпијетство
за фреску

весељ
говори
и
мисли

интимност, занимљивост казивања и топлина атмосфере
13
материје
195

вак

успоменица, изградњом, као велики сабор

где говоре као велики жупан Стефан Немања спом војводи:
„Знаш колика је болест љубав према деци, огањ који увек
гори и који се никад неће угајити“. Има чак интимности у
истицању како краљ Владислав толико плаче над стриче-
вим гробом у Трнову да је од многих суза његово лице
било подбуло, а кад би „позван од цара, уми се, и уђе“.
Владари и црквени достојанственици у Теодосија нису увек
у изузетној и узвишеној, него и у обичној земаљској ат-
мосфери

Срдачност и непосредност причања Теодосијева потиче
свакако и отуда што су историјске личности, за цела, и
кад су оне владарске и светитељске, на првом месту људи,
и што их он глорификује и због њихових људских особина.
Он чак изјављује на једном месту да писати похвале свети-
тељима није потребно. „Свети, са земље узети, не требају
земаљске пролазне славе, нити траже почасти од људи.
Славу и почаст они примају на небу“. Насупрот мистику
Доментијану који изједначаје монахе са анђелима, „није
добро звати их анђелима“, каже Теодосије. Стефан Немања
је, и у њега, храбар ратник, бранилац земље и заштитник
поре, савршен монах и, после смрти, чудотворац, али је пре
тога, и поврх тога, увиђаван, mudar и осетљив човек кога
одликују добри обичаји и који остварује људе са „прија-
тељу“, „друже“ и „драги мој“. На сабору на коме се одриче
престола, Немања се обраћа властели, свештенству и рођа-
цима тако једноставно као да није моћан владар који одлази
у монахе, већ племенски старешина који одлази у родбину;
па и тај сабор није представљен као церемонијалан скуп
бољара, него као „неисказано велики сајам“. Немањина жена
Ана није само побожна владарка, него и добра мати и го-
спођа благих обичаја, која и своју децу учи благим обича-
јима. Ни архиепископ Сава није једино „истинити исцели-
тель безбожних јеретика“, него и „милостива и веома мудра
и врло кротка душа, која никад и никога није хтела ожа-
лостити“. Већ као младић, Сава је био „благ, кротак, према
свима љубазан“, а слушајући га као управљача цркве, ве-
ликаши су узбуђени „како је реч његова блага и с осећањем
према њима“. Код бугарског великаша Добромира Стреза
писац изричито осуђује његову „несвесну савест и неосет-
љиву природу ума његова“; па ипак, на вест да је Стрез
убијен, Сава је тужан и невесео. У Египту и Вавилону, чему
су се изненадили код Саве султан и његови великаши? „Тако
љубазан хришћанин пре овога није нам дошао“, говорили
су они о њему, а писац додаје: „Врлине удивљују не само

*Успоменица
изградњом
као велики сабор*

Шуче
...
благо
по Т
еписк
храбр
„када
Њеви
„прав
итим
жеви
После
се јак
годи
радош
ског,
и они
него
и шт
спуш
лубош
се ди
приме
мењен
У
лично
као м
управ
нике
неизм
родите
фању,
су пос
изнесу
година
ре...
помену
лику с
и обда
и све
Сава по
част пр
се врат
самодр
весље
архиепи

мученици или мученици са мученици
најбољих и најбољих и најбољих

благочастиве, него и противнике, велим и погале". И није
по Теодосију, такав — васпитан и образован — само архи-
епископ српски, већ и српски краљ. „У војсци само архи-
храброшћу удивљен“, каже он за Стефана Првовенчаног,
„када сеђаше у челу трпезе, веселаше“ благороднике бу-
њевима и гуслама, као што је обичај самодржаца; „побожан-
правдом и истином светло украшен, љубављу према ни-
штима богољубац и врло изврстан“, „неговаше много и књи-
жевност, и уз то беше врло разуман и веран приповедалац“.
После крунисања у Жичи, у краљу Стефану Првовенчаном
се јављају сасвим људске мисли, помешале са сујетом којом
годи ласкање гостију. „Благочастиви краљ, ласкањем се
радошћу радоваше“, каже Теодосије, „не ради пошца цар-
ског, не ради скупocene багренице, јер размишљаше да су
и они, с многим лепотама овог света, трошци и да пропадају,
него што је било сабрано толико мноштво с многих страна,
и што су видели да је његова црква красна“. Теодосије
сипушта историјске личности о којима прича са стеном по-
лубожанских и надземалских бића и, не престајући да им
се диви, своди их на велике људе, који за њега пишу само
примери владалаца и светитеља, него и репрезентативи ошле-
мењеног и уљуђеног света.

У високој мери продуховљенс, Теодосијево историјско
личности се не одричу земаљских уживања. Кад је св. Сава,
као младић, дошао ка својима из краја који му је дат на
управљање и забаву, родитељи „примише њега и благород-
нике који су с њим дошли с великом љубављу, и настаде
неизмерна радост, и весеље, и пир због доласка драгог сина
родитељима“. После Немањиног предавања престола Сте-
фану, „кад су изишли из цркве, сјајне богате трпезе биле
су постављене, и кад је пир био велики и много веселе,
изнесу се светли дарови; и свакога од благородних према
годинама, према верности и према части самодржици обда-
ре... све су забављали, веселили и гостили“. О годишњем
помену Немањином млади Сава приређује у Хиландару ве-
лику свечаност за светогорске монахе — „љубазно их угости
и обдари све, од првога до последњег... задржав прота
и све који су с њим дошли, три дана частећи их“. Кад је
Сава постао архиепископ, на византијском двору је у његову
част приређено „велико утешно тржанство свима“, а када
се вратио с пута, „за много дана је био чашћен од брата
самодржица“. Стефаново крунисање за краља је било праћено
веселим које је трајало три дана. „Учинише пир велики
архиепископ и краљ. Благородници, епископи и сав народ

веселашу се“, а ве-
литургија свршила
трпезе“, — колико
Првовенчаног је
и сјајан церемони
шта Теодосије не
пријеме, сусрете
јарсима правосла
веде ни како еги
уља, лековитог
гове личности не
се предају само
суду; они одлазе
у лов, певају, в
ног животописи
веселе и забави

Теодосије
које за св. Сава
стоје, Теодоси
фан Првовенч
поте његове
дана би лишен
Делида... И
јер по вољи
је од њега
Теодосије је
истину, њего

Не забора
дишке жеље
ску постељу
да војници
најерку на т
не само пр
засветли њ
причању. О
Слушајући
стирске бе

Озарен
у њега и
оčekивала
у њој. Не
гларифик
— ниједа
настира

наслење за младошћу и жани

роде светогорске код Теодосија је тако чиста, хијерархија монашких чинова тако чврста, односи у монашкој заједници тако складни, да се не може посумњати у искреност хвале коју им одаје. Али у тој хвали има и сенка туге. Та сенка не пада само од црнине монашких риза и од тишине манастирске, нити од мисли које сваки час окрећу к смрти, или од осећања пролазности и ништавности свега. Тога има у списима и осталих наших биографа. У Теодосијевој сепци туге има још и нечега другог — има жаљења за младошћу и за завичајем. „Вашим милостивим писмом“, каже млади Сава у одговору родитељима на прекор што се постригао, „вашим милостивим писмом, због жалости ради мене душу моју из мене вадите, јер ми мени због тога није лако, нити сам неосетљив. Али није корисно никога јаче од Бога љубити“. Не изазивају замонашени људи дивљење и радост у својих родитеља и родбине. „Сви знате како мати, отац и браћа до смрти жале за таквима“, каже Теодосије убедљиво, као да жали за њима и сам. Њему се не чини лако ни то што монаси хиландарски не живе у свом отачаству, међу својим људима, а зна и колико је мучно бити мисионар у свом народу. Његов св. Сава је као разапет између Свете Горе и Србије, туђине и отаџбине, испосничког и световног живота, размишљања и делања. Невесело се Сава враћа кући да заузме архиепископски престо. „Често, обрћући се, обзираше се на дубове пустињске Свете Горе и на оштре камените путове по којима, бос ходећи, похађаше свете, сећајући се блаженог живота оних пустињака изван таштега света... Размишљаше и о првом свом животу и о многој помоћи к Богу од ових пречасних, поуком и гледањем живота њихова, а помишљаше како ништа неће моћи успети у земљи народа свога“. У томе раскидању с једним животом, у томе сећању на младост и пустињоку самоћу, у мислима да ништа неће моћи успети у својој земљи, више по смртнос пред великим задатком осећа се горчина човека од овога света.

Има у списима Теодосијевим не само сете, већ и сумње — осећајност и поетичност нису једине његове особине, нити је сва његова врлина у лепом казивању, постоји у њему и будност духа и оштрина ума. И он прича о чудима, и прича о њима ваљда лепше но и један наш биограф. Али ма да верује и уверава друге да има чуда, он не говори о њима увек с великим убеђењем. „Мислим да је то била сама пресвета Богородица“, каже он на једном месту, и тврдећи да је то заиста била она. Кад је св. Сава био по-

„кад се доше за Стефана а гозба оку ни- чеке и патри- да на- амског е. Ње- , нити ашном и, иду веков- досне; мама, е по- Сте- и ле- мало друга дару, и оте века о на тања. мла- кан- и то да кад е се ову ету. на- ра. Има би ста ем хот та- и-

То.
Говори о
новима
То.
Говори о
иже
Радослав
(мисли из
вештачки
рајска)

То

То

Меланхолика

дуга и оштрина 199

иски
Година
Место
Датум

сведиван за архиепископа, „неко је од достојанственика видео и причао после патријарху, како се при постављењу његову излила на њ светлост небеска, и обасјала га, и учинила га огњаним, као светлост“. Теодосије то не тврди; он само вели како је то неко од достојанственика видео и причао после патријарху. Он чак иде тако далеко да каже за бугарског цара Калојана да га је „како причају“ убио св. Димитрије — што значи да то не мора бити истина, него да то може бити и легенда. Теодосије не уме да наведе разлог зашто је по Савину одласку из Србије престало излазити миро из моштију св. Симсона. „Да ли овако, да ли овако, каже он, али се задржа и не изађе“. Он отворено признаје да су чуда „дела преко закона човечије природе“ и не крије да има људи који не верују у чуда српских светитеља. Причајући како је св. Сава вратио у живот умрлог брата, Теодосије узвикује: „И нико ко је слушао о чудесима која су била раније у старим и светим временима, немој да не верује и овима која су сад учињена. Јер и овај Свети не би хуђи од старих и великих, и неке многим врлинама и надмашаше. Тота ради, о овом не колебајмо се двоумним мислима“. Те двоумне мисли свакако нису толико Теодосијеве колико генерације за коју је писао. Кад двор живи у раскоши и властела се осећа победнички, а манастири се обдарују имањем и златом, људи су можда више волели да читају световне романе но светачке легенде.

Теодосијев критички однос према чудима некипут добија облик рационалног објашњења. Причајући како је одметник Стрез напречац умро после посете св. Саве, који је покушао да га наговори на оданост Стефану Првовенчаноме, па у томе није успео, Теодосије се не ограничава, као Доментијан, на то да каже да је Стреза, на молитву Савину, убио те ноћи анђео, него подразумева да су читаоци убеђени да је то убиство дело Савино колико и анђелово, па додаје: „Бојим се да ко не узнегодује противу мене, да хоћу да оклеветам Светога као убицу“. И, бранећи Саву, продужава: „Не, за ово није крив ни Свети, нити сам ја зазоран који ово причам. Ако није тако, то су онда криви и Илија, и Јелисеј, и пре њих Мојсије, јер у таквим делима не чине нам се ни они похвални“, — први од њих „сам закла ножем триста пророка срамних“. Теодосије не објашњава само мистичним путем дела која чине светитељи, нити тражи да се у њихова чуда увек безусловно верује; он не обичне случајеве и тумачи, трудећи се да их објасни и оправда. „Све је Божје што раде свети“, каже он и додаје:

„Што је од Бога преко светих учињено, све је пред њим добро и угодно, ако се коме зломислном и чини противно“
Склоност ка рационалности и критичности показује се у монаха Теодосија и у његову суђењу о историјским личностима и о наравима средњовековнога друштва. Он се устручува да каже о краљу Владиславу да је од брата Ра дослава незаконито и разбојнички уграбио власт — смело која би била велика и за једног модерног историчара. Служ чај је, истина, изузетан, али није изузетно Теодосијево указивање на негативне особине појединих личности, на и целих сталежа његовог доба. Нису за њега сви владари у свим својим поступцима само благочастиви, ни сви вели- кани богољубиви; има владара и сурових, и пероломних, као што има и великаша који пљачкају, чине зверства и пијанче — у огледалу Теодосијеву су иноплеменници, али он кроз њих даје општу слику феудалног друштва. Нису у њега ни сви монаси смерни и кротки; има их и обласор- них, завидљивих, шкртих и подмитљивих: У похвали мла- дом Сави како „не поробова трпезама, нити се одаде многоме вину, нити рашири црева као стока, нити баци нахрањену утробу у меке одре“, Теодосије само сведочи да је било и друкчијих монаха од Саве. Тврдећи, такође за Саву, како „не задоби престо безакоњем... не украде власти митом ни разбојнички, не оте је као силници“, Теодосије индиректно казује да је било црквених лица која су и таквим путем долазила на архиепископски престо. О чему у њега разми- шља Сава пре но што ће замолити византијског цара да изда право српској земљи да сама себи бира архиепископа? Сава не размишља о црквеним канонима, ни о богословским питањима; он размишља о „многом издавању злата дари- вањем, када се буде долазило у царски Константинов град да се ту архиепископ освети; уз то о размирицама само- држаца источних са западним, и о бедама које ће настати због перседа међу њима, и о удовиштву цркве због оскудице да се иде у царски град на освећење, или да због какве мржње цар и патријарх тако држе цркву“. Краљ Владислав, када је намислио да пође у Грново и замоли цара Асена да му да Савине мошти, послао је пред собом гласнике са много злата, „да даду патријарху и свештеницима, да, кад он буде дошао цару, нађе све готове да му помогну у молби његовој“. Не симболично и прикривено, већ отворено и кон- кретно говори живототписац св. Саве о аморалним наравима његовог доба код нас и у свету.

Своја морална и социјална запажања и суђења о влада-
рима и црквеним управљачима монах Теодосије проширује

у св. Владислав...
...у годуо...

и на великаше
задржава нар
држи на дан
Студеници. Ту
Сава упућује
једнокалним
која су вам по
Господ на неб
Другом прили
можама и бога
у богатство“
се ко мучи“, н
човекољубиво
чује „да се к
се задовоље
њима“. Од св
онима који г
да не презиру
каш Доброми
ништва од С
лосрђа према
Први наш пи
монах Теодо

Запажања
убедљива у
молбу Савин
архиепископа
молбе“, а „п
неугодно“. М
писмо које
синовљево,
посматрач и
код људи од
ским толико
који помињ
а бележи и
се одморе.
очима гомил
на обележја
и у једног н
жевност нар
у склад
у свим њег
црквеним и

социјална и политичка
ирска социјална правда, хуман

и на великаше и на народ. Он се на друштвеним односима задржава нарочито у проповеди коју архиепископ Сава држи на дан помена Немањина у Богородичиној цркви у Студеници. Ту, где су се били окупили „и богати и убоги“ Сава упућује бољарима ове речи: „Имајте милост према једнокалним нам створењима и једнородним крштенима која су вам под влашћу... знајући да је и ваш и њихов Господ на небесима, и да нема разликовања лица у Бога“. Другом приликом, путујући по земљи, Сава поручује великожама и богаташима „да не мудрују високо, нити се уздају у богатство“ и да се нико „ни над ким не узноси, или да се ко мучи“, него да буду „тихи према свима, и да се влада човекољубиво као једнаким човеку“. Војницима Сава поручује „да се клоне увреда и неправеднога грабљења“ и „да се задовоље оброцима, својим супругама и царским давањима“. Од свих без разлике Сава тражи да „ломе хлеб свој онима који гладују, да уводе у дом ниште без крова... и да не презиру своје по крви“. По Теодосију, бугарски великаш Добромир Стрез је погинуо не само због свога одметништва од Стефана Првовенчаног, него и због свога немилосрђа према људима који су исто тако саздани као и он. Први наш писац који говори отворено о сталеским односима монах Теодосије је и први који тражи социјалну правду.

Запажања из људског живота нису у Теодосија само убедљива у целини, већ и префињена у појединостима. На молбу Савину да Срби добију право да сами себи бирају архиепископа, византијски цар „промени лице због велике молбе“, а „патријарху и свим благородницима беше сасвим неугодно“. Млади Сава не само што пише, већ и савија писмо које шаље своме оцу, а отац љуби и развија писмо синовљево, дуго не могући да га прочита од суза. Дobar посматрач и психолог, Теодосије зна и то да каже да уши код људи од страха оглухну. Нагнут колико над светитељским толико над обичним животом, он је први наш писац који помиње пастире, сељаке, кожухе, млеко, сириште, а бележи и то како се коњи после напорног пута одводе да се одморе. Ни војници не представљају у Теодосијевим очима гомилу, већ сталек, чији представници имају и лична обележја. Из позадине, и у даљини, али приметније него и у једног нашег животописца, код Теодосија улази у књижевност народ.

У складу са својом заинтересованошћу за људски живот у свим његовим видовима, и са својим одређеним, не само црквеним и националним, него и друштвеним погледима,

70.
војнички
добра и
мисао
и једно
лој

уши иај људи од страха оглухну

— особен начин казивања
— у њој изразима 203

Теодосије има и особен начин казивања. У њога је сразмерно мало метафора и глорификаторских поређења; ретко патетичан, никад свечан, он говори са полетом, али уједначено и одмерено. Чак и у једном таквом тренутку у коме се бораћа молитвом Богу, у њога краљ Стефан Првовенчани не налази ређих речи, ни узвишенијих израза, него овако говори о одметнику Стрезу, кога писац, са своје стране, без снбивања назива јунцем: „Онај који је јео хлеб мој подигао је на ме пету своју и труди се да ме сплете, те да паднем“. Византијски цар се опрашта са архиепископом Савом као да су њих двојица, не то што су, него људи из народа: „Богом праћен, здрав ћеш својима стићи, па нам и потом јави о свом здрављу“, а и Сава, идући к цару, размишља као и најобичнији човек: „Да ли ће после овог бити такво време да опет овамо дођемо? Ко зна да ли ћемо бити живи!“ Пун народних израза, Теодосије каже о Сави: „Како је говорио, тако је и творио“, а о једном догађају: „Али што би би, и добро би, јер од Бога би“. Опис крунисања краља Стефана Првовенчаног Теодосије завршава као што се прича у народу за народ: „И тако је то, дакле, било“, каже, као да се не ради о крунисању једног краља него о црквеном сабору, „кад се литургија свршила, у радости и многим весељу, заседоше за трпезе, јер и дан беше превалио, па отидоше да се одморе“. Није без основа уверење да је монах Теодосије пореклом, не из властелске, него из себарске породице, син свештеника или занатлије, а можда и сељака.¹⁴

Једноставан у причању, сликању, речнику, Теодосије није једноставан ни безазлен у портретисању историјских личности. Св. Сава није у њога само велика, него и сложена личност — по пореклу, по примању монашког чина, по испосничким подвизима, по духовним и моралним врлинама, а нарочито као управљач цркве и државник, који је „поднео многе подвиге и безбројне труде ради српске земље, како би је украсио црквама и краљевством“. Када се Сава вратио из Никеје, где је био посвећен за архиепископа, Стефан Првовенчани га је дочекао овим речима: „Ја ћу бити твојој заповести у свему послушан слуга као господару мојем“ — Сава је у Теодосија ауторитативнија и моћнија личност него у Доментијана... По њему, краљ Стефан Првовенчани није ништа предузимао без архиепископа Саве, који је видео „самодршца брата и све благороднике како падају на земљу“

¹⁴ Ђ. Сп. Радојичић, Развојни лук старе српске књижевности, Нови Сад, 1962, стр. 115.

— портретисање
— портретисање
— портретисање

— портретисање
— портретисање
— портретисање 203

каж "Винис исм. Цркви и св. м.
кер Зол.

пред ногама његовим". Молећи Саву да се не враћа у Свету Гору, Стефан каже: „Бићу добропослушан господину мојему". Краљ Радослав је у сусрет стрицу, кад се овај враћао из Свете Земље, послао до српско-византијске границе бољаре, епископе и игумане, а кад се Сава приближио, краљ је изишао преда њ и поклонио му се лицем до земље. По Теодосију, иницијатива за пренос моштију Савиних из Трнова у Милешеву потекла је од архиепископа Арсенија, а не од краља Владислава. Не у једној прилици, монах Теодосије ставља црквене великодостојнике изнад владарана.

Дајући примат црквеној власти у српском државном животу, Теодосије је још већи њен бранилац према византијском и католичком иностранству. У свом животопису св. Саве Доментијан тврди да је Сава, тражећи аутокефалност српске цркве, пристао да се у богослужењу по српским црквама помиње на првом месту никејско-цариградски патријарх; Теодосије то не наводи. Доментијан каже да је краљу Стефану Првовенчаноме благословио крвну римски папа; Теодосије то прећуткује — за њега Стефана је крунисао само Сава, без икаквог страног учешћа. И Сава и Доментијан говоре у својим књижевним саставима о хришћанској цркви; Теодосије и о православној. Он оштро суди о католичкој вери, проглашавајући је за јерес, и са задовољством изјављује: „Православна вера расте и множи се". По њему, Сава није само прогонио и покрштавао јеретике, нити само обилазио „сву земљу народа свога, утврђујући вером православља", него је и католике преводио у православље и тражио од својих епископа да исто чине. Насупрот дојучерањој политици византијског двора, чији су изасланици на црквеном сабору у Лиону (1274) у име цареве положили заклетву послушности папи, Теодосије истиче примат православља. Нико у нашој књижевности није тако опевао Свету Гору, ни тако глорификовао православну цркву као он.

Већи православлац од Доментијана, Теодосије има и развијеније осећање српског народа. — између њих двојице није разлика само у друкчијем причању, него и у другој духовној атмосфери и, нарочито, у другим идејама. Колико је Теодосије више заинтересован за историјске догађаје и државни живот види се и по томе што се у његову спису налази више историјске грађе него у Доментијана, нарочито о државном уређењу и о друштву.¹⁵ И Доментијан

¹⁵ Н. Радојчић, Теодосијеви погледи на друштво и државно уређење Србије, Љубљана, 1931, стр. 9.

Ш. П. Цркви и св. м. кер Зол.

има си
он час
али га
он ред
стране
У Теод
Цемањ
једну
задужи
Гору
подигн
ликог
виши
гледај
краље
ћеним
борним
и сви
нитих
века и
народ
љив на
тако ч
и српс
И
од Жи
се њер
Као и
се није
дина и
су два
и мист
за Хил
тих ап
денциј
на сло
еписко
обнови
прилик
Саву и

има снажно осећање патриотизма, али не и национализма, он често помиње отаџбаство, и јасно га одваја од туђих али га ретко зове српским; делећи Србију од Византијских он редовно каже Запад и Исток, или Западне и Источне стране; у њога су религиозна осећања јача од националних. У Теодосија, та два осећања су подједнако снажна. По њему Немања је, оснивајући Хиландар, желео да подигне једну богомољу више у хришћанском свету, не ни са задужбину, већ манастир у коме се Срби који дођу у Свету Гору неће осећати унижени туђом влашћу — хтео је да подигне српски манастир. „Српска земља је тада била великог пространства“, каже Теодосије са поносом о владавини краља Стефана Првовенчаног. Очеvidно, он је срећно гледајући „земљу свога отаџбаства како сија“, „украшени краљем и архиепископом и епископима и игуманима свјетеним и иноцима, ипатима и појводама, божаственим и саборним великим црквама, светим и часним манастирима и свима добрим законима, уставима славних и христовим житијих људи“. Шири од ранијих биографа у схватању живота народа и цркве, — ни један ранији писац није толико осетљив на нашу државну и црквену самосталност, ниги говори тако често и с толико поноса и љубави о српској држави и српској цркви.

И нарративном материјом, и идејама, и песничким тоном од Живота св. Саве, обимног описа Теодосијева, разликује се његова кратка приповетка Живот св. Петра Коришког. Као и увек, иницијатива за писање је дошла из Рашке, где се није само читало, уосталом, већ и писало. Из истих година из којих је животопис коришког пустињака, очуван су два записа са истим двојним осећањем реалног живота и мистичног света. Епископ рашки Григорије II, преписујући за Хиландар, 1305, текст Савиног Номоканона, у дому Светих апостола који је у Расу — како он назива своју резиденцију — забележио је да се та значајна књига појавила на словенском захваљујући старању првог српског архиепископа Саве, који је крунишући Стефана Првовенчаног обновио српско краљевство — епископ Григорије II користи прилику, не да глорификује себе, већ словенски језик, св. Саву и српско краљевство. На другом једном запису,

¹⁶ Житије св. Петра Коришког, изд. Ст. Новаковић, „Гласник Српског ученог друштва“ XXIX (1871) 320—346 и „Starine“ JAZU XVI (1884) 9 и д., превео Д. Богдановић, у „Летопису Матице српске“, 400 (1970) 69—87.

V. ...
Лекцију

једном сребрном
настиру у Дубров
дита краљ Милут
епископа рашког
хови: „Крстом“ о
преваре његове,
би силом на дрве
језички заноси
о симболичном
света.

До саставља
је, вероватно, зб
вославним земљ
светитеља пуст
Осоговског, св.
— па је требало
има своје свете
љало показати
светитеља који
олог који је б
припадали вла
теља који је б
се оваквим ж
тежа радо чит
цима пагански
и приче о Тр
указује као н
случају, жив
свих живото
личности кој
прича.

У кратк
теза, Теодос
свечев жив
последњим
и доброљуб
јер служи
љујући то
светитељу

17 Л. С
1902, бр. 38
Саве, „Гласн
9—12; Б. С
Титоград, 19

У. *уводни на романе као лектуру српске олакшање*

једном сребрном крсту, који се чува у доминиканском манастиру у Дубровнику, стоји угравирано да га је дао израдити краљ Милутин за Петрову цркву у Расу иницијативом епископа рашког Григорија II, а испод натписа су ови стихови: „Крстом* ограђени, врагу се противимо, не бојећи се преваре његове, ни заседе, јер охоли уништи се и сатрт би силом на дрвету распетог Христа.“¹⁷ Стихови нису само језички занимљиви, него и идејно: они метафорично говоре о симболичном значењу крста у животу средњовековнога света.

До састављања животописа св. Петра Коришког дошло је, вероватно, због тога што су у суседним словенским православним земљама одавно постојали животописи локалних светитеља пустињака — св. Јована Рилског, св. Јоакима Осоговског, св. Прохора Пчињског, св. Гаврила Лесновског — па је требало посведочити да и српска православна црква има своје свете пустињаке. Напореда с тиме, можда је ваљало показати да српска црква не слави само онога свога светитеља који је био владар — св. Симеона — нити једино оног који је био архиепископ — св. Саву — а обојица су припадали владајућој династији — него да слави и светитеља који је био пустињак и малог порекла. Најзад, можда се оваквим животописом једног анахорете чинила противтежа радо читаним у то време списима о ратовима и о јунацима паганских времена — роману о Александру Великом и причи о Троји — на које Теодосије баш у овом саставу указује као на омиљену лектуру српске властеле. У сваком случају, животопис св. Петра Коришког разликује се од свих животописа српских средњовековних светитеља, и по личности којој је посвећен, и по материји о којој се у њој прича.

У кратком уводу, који је без уобичајених богословских теза, Теодосије саопштава како је дошло до тога да опише свечев живот и зашто се такви састави пишу. „Оставити последњим нараштајима житија светих и њихове изванредне и доброљубиве подвиге добро је и веома корисно“, каже он, јер служи „на добро надметање доброљубиве душе“. Изјављујући то, Теодосије додаје да не намерава писати химну светитељу — „када преподобни на земљи, за живота, по-

¹⁷ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I, Београд 1902, бр. 38 и 39; Д. Костић, Када је Теодосије писао Живот св. Саве, „Гласник Југословенског професорског друштва“ XIV, 3 (1933) 9—12; Ђ. Сп. Радојичић, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград, 1963, стр. 107—111.

*У 1. уводним итд. Теодосије
Форме са олакшањем свјетлости у 2. 99*

Исаја
хвале људ
не жели"
жно ретор
славља њ
да Петар
досије на
себе ниш
Коришки
лима, ни
скромно
цркви, г
као из н

У пр
ним све
Уљемир
био ода
желео о
бав, ни
С њим
те она
се на
крају,
оштрог
да га
велики
купиви
прожд
зенице
испод
гора о
мношт
под о
вепро
јурну
копљ
анђел
у нек
оде п
а не
и ду
виће
кад
мати
пуст

c. 33

76

Писац

Глорификација
Коришки

Петар
није одио

искључиво

у себи

33

хвале људске није хтео, па небесима тек ову никако сада не жели". Уместо да глорификује светог пустињака претежно реторским изразима, писац га скоро искључиво прославља његовим животом и његовим делима. Не истичући да Петар није ни владалац ни црквени достојанственик, Теодосије наглашава да је био „истинит сиромах који осим себе ништа у пустињи не имађаше". После смрти, св. Петар Коришки се не налази, као св. Симеон и св. Сава међу алићелима, нити заступа пред Богом овој народ. Као што је скромно живео, тако исто скромно лежи у својој пећинској цркви, где му преостале мошти исцељују болеснике. Понижао из народа, у њему је, и ради њега, ту и остао.

У првој половини приповетке, Петар је у борби с околним светом, у другој половини са самим собом. Рођен у селу Уњемиру, у Хвосну — прича Теодосије — од детињства је био одан духовном животу и књигама, а после очеве смрти желео се замонашити и живети у пустињи. Матери за љубав, није то одмах учинио, већ истом кад је и она умрла. С њим је пошла и његова сестра, али се он и ње ослободио, те она кренула на једну страну, а он на другу. Зауставио се на Кориши, више Призрена, и ту, у шумовитом пустом крају, где никог нема сем брзе реке која се прелива преко оштрог огромног камења, сам живи у пећини, из које хоће да га одагнају лукави беси. Једном они, „усред дана, као велики облак гавранова и у обличју свакаквих звери скупивши се дођоше до светог. Звери са риком и као да ће га прождрети јављаху се, а гавраци као да ће му ископати зенице очију његових у пештеру се залетаху". Други пут, испод стене на којој је светитељ стојао, где „река с високих гора сходећи брзо протиче", беси, скупивши се као велико мноштво војника, „напунили бејаху сву долину и по стенама под оружјем хођаху, са шлемовима у облику глава дивљих вепрова и с ликом медведа и осталих звери на глави", те јурну на светитеља, вичући и оружјем клепећући, да га копљем и мачем убију, али се он одржи, уз помоћ божјег анђела и бранећи се мочугом. „После тога светлост велика у неизрецивом виђењу у пештери заблиста и саи од њега оде по дану и по ноћи, и мишљаше као да је на небесима, а не на земљи у радости и весељу божанственом". Отада, и дуго потом, Петар се наслађивао у пустињи „неисказаним виђењима". Писац не каже каквим Он хита крају приче, кад пустињак умире, и који обдежава њен врхунац по драматичности и неупоредивости његог казивања. Уочи смрти пустињакове, сабраћа његова, „кад устадоше за помоћну и

у
д

Ш. ур... крају 207

у своме савременом мисли неизрециве песме и гласове који сла-
вљују ју и сунце у умивање доводе... И погледавши на
своју старцу и видевши пештеру његову као да је многим
светима светлост, захуђени тим говором: „Кад одосмо,
свјетла самога бистамо... и како светлост велику у њој сад
видимо и многих појаца гласе откуда чујемо“... Хтели су
доћи до пештера, но нису могли, јер им је старац забранио
да долазе. У свануће похитали су к њему, али су га
загасили мртвом. Тада схватише да се нису из људских,
калних и лажљивих, и клеветом оскрвањених и нечистих
умова, него бестелесних и чистих светих анђела који стално
Бога поју, кад појашу светог старца, гласови из пештере
чули“.

Нешто мањи обимом од Савиног Живота господина Си-
доса, Теодосијев Живот св. Петра Коришког је исто тако
кратка, савршених пропорција и мајсторски написана
проба. Пuna догађаја, драматичних историја, фантастичних
слика и виђења, она је пuna и људских исповести. Бол ма-
терин што јој јединац син одлази у пустињу, бол сестрин
што је једини брат напушта, грижа савести њеног брата
што ју је пустио да остане сама и да умре у туђини, психо-
лошка су сведочанства колико о људима средњег века, то-
лико о писцу. Ни у једном нашем старом животопису не
меша се тако срећно фантастичност и реалност, световни и
монашки момент, свакидање и узвишене мисли и осећања.
Трећина приповетке је у алегоријама и симболима, и те
алегорије и симболи су морали бити од већег утиска на чи-
таоца него сви логични докази и апстрактне мисли. Живот
св. Петра Коришког је најсавршенија творевина монаха
Теодосија, којој нема много равних, ни у старој, ни у мо-
дерној српској прози.

На разне начине, но једнако, у оба Теодосијева нара-
тивна списа долазе до израза две битне његове особине, по
којима му нема такмаца међу нашим животописцима средњег
века, — префињена сензибилност и ненадмашна умешност
причања. Без сумње, и Теодосијеве биографије окружује
висока духовна атмосфера, и у њега има религиозних и етич-
државничких идеја које у највишем степену репрезентују
идеологију свог времена; има и у њега патриотских и етич-
ких мисли изречених са заносом и убеђењем при сликању
догађаја и портретисању људи; али ни једна црта Теодоси-
јева не привлачи колико његова нарација, машта и осећај-
ност. У дворском друштву, међу властелом, у монашким
врховима, за време владе краља Милутина, образовање је,

али.

и машта

X

двои
својим
својим

ири уриси Велики и ири
ноши једнак ири

очевидно, било шире и односи деликатнији него пре једног века. Али то неће бити једини разлог Теодосијевих књижевних особина. Песнички тон његових списа, који није само екстатичан, већ и елегичан, његова интимност говора и једноставност речи, његово обраћање слушаоцу као једнак, једнаком, његова срдачност казивања, којом је он једнак близак не само својој генерацији, него и генерацијама после њега, па и читаоцима у иностранству, до данашњег дана, то су у првом реду особине једне личности. Теодосијева слобода мисли, његова смелост суда о догађајима и људима, његова верност сликања друштва, уношење себе у причање и свога имена у своје списе, у нашем средњем веку су први знаци истицања индивидуалности једног писца. Животопис Теодосијеви св. Саве и св. Петра Коришког, који чине пружац и прекретни момент средњовековне српске паративне прозе, неодољиво изазивају помисао на наше средњовековне витешке романе и световне приповетке, за које се може веровати да их је било, а којих више нема.

Срдачност казивања

- одрживост приповедања

иури у и ири и ири

ири

добић ири не његове особине, ири ири
ири ири и ири ири ири ири
ири ири

Једи
то је не
је знао у
и оружје
и бутати
епископ
Ист
жног и
већ као
У својст
људи к
око кра
трија у
зити да
млади
на про
У дво
светов
стри
после
Јевста
лију.
једна
и реч
Хила
српск
Свет
Свет
имао